

fogadás értelmezésében. A más formátumba való átültetés felér egy régészeti lelet eltávolításával rétegtani környezetéből. Az újragépelés, ha lehet, még több lényeges jellemzőjétől fosztja meg az eredeti szöveget. Úgy hírlík, a Grimm testvérek harminckét kötetes nagy német szótárát (1854–1960) újragépelik, hogy elektronikusan is elérhető legyen. Kétségtelen, hogy ez a vállalkozás felbecsülhetetlen segítség a tudományos kutatóknak, hiszen gyors keresést tesz lehetővé; ugyanakkor eltünteti az eredeti mű mindazon tipográfiai sajátosságait, amelyek néhány korai kritikust úgy meghökkenetettek, sőt elborzasztottak az 1850-es években: például az általuk megvetett, jellegtelen antikva betűket a korábbi német szótárakban megszokott gót betűk helyett. Tanselle joggal sürgeti, hogy „tudatosítsuk, milyen szorosan összefügg a könyvek anyagi és szellemi vonatkozása”, ha minél több embert szeretnénk meggyőzni arról, hogy a könyveket eredeti formájukban kell megőrizni.³⁷

Tanselle megjegyzi, hogy az amerikai National Endowment for the Humanities (Nemzeti Humántudományos Alapítvány) 1993. február 24-i sajtóközleménye szerint Amerikában 80 millió könyv „veszélyeztetett”. Ugyanez a helyzet másutt is, különösen Nagy-Britanniában. A *Times Literary Supplement* 2000. augusztus 18-i számában *Vandals of Colindale* címmel megjelent cikkében H. R. Woudhuysen felhívja a figyelmet Nicholson Bakernek a *New Yorker* 2000. július 24-i számában közölt *Deadline* című írására, amelyben a szerző riadót fúj, s tudatja a nagyközönséggel, hogy a British Library csendben megkezdte bizonyos újságok – mikrofilmre rögzítésük utáni – selejtezését, noha ez ellentétes az 1972. évi brit könyvtártörvény azon rendelkezésével, miszerint a könyvtári anyagok selejtezésére vonatkozó döntések meghozatalakor figyelembe kell venni a „kutatók érdekeit” (2. sz. 4c). Baker 60 000 db 1850 utáni tengerentúli újságot említ (köztük több ezer amerikai újságot), amely ebbe a kategóriába esne. Woudhuysen szerint „Az igazgatóság érdekeinek leginkább a mikrofilmes tárolás felel

meg, ami viszont ellentétes a kutatók érdekeivel. Kíváncsi vagyok, mit érezhetnek a selejtezéssel megbízott könyvtárosok.” Woudhuysen azzal az elképesztő hírrel fejezi be cikkét, hogy a British Library nemrég elismerte: anélkül, hogy erről bárki is értesült volna, 1989-ben megszabadult 80 000 „alacsony kihasználtságú” könyvtől, amelyek állítólag európai és amerikai kormányzati publikációk voltak. Vajon mikor kerül sor – kérdezhetnénk – a többi „alacsony kihasználtságú” könyv selejtezésére?

[...]

Nyilvánvaló, hogy a legsürgősebb feladat a fennmaradt könyvek megfelelő regisztrálása, mintegy a könyvek leletmentő archeológiájaként. Az utóbbi években könyv alakban, illetve elektronikus formátumban temérdek katalógus vált hozzáférhetővé, mégis annyi minden rejtőzködik még – s tűnhet el örökre, ha nem vagyunk eléggé éberek. Rudolf Schenda például egyszer felhívta a figyelmet több mint 100 000 teljesen ismeretlen XVIII. század végi – XIX. századi füzetre és ponyvakönyvre a párizsi Bibliothèque Nationale-ban. Ez a gyűjtemény nyilvánvalóan számot tarthat a bibliográfusok és irodalomszociológusok érdeklődésére.³⁸ Az edinburgh-i Skót Nemzeti Könyvtár Dieterichs gyűjteményében korai disszertációk ezrei hevernek jórészt katalógizálatlanul, noha fontos, de eddig kikapnázatlan forrásai nemcsak az eszmetörténetnek, de az egyetem- és könyvkiadás-történetnek és az életrajzoknak is. Fabian *Handbuchjának* egyik legfőbb érdeme, hogy oly sok ilyen, szerte Európában megtalálható, nagyrészt ismeretlen és még feltáratlan gyűjteményre hívja fel a figyelmet. Ezek is a múlt örökségéhez tartoznak, és – ahogy Tanselle hangsúlyozta – nem elég a szövegeket megőrizni, a nyomtatványokat is meg kell menteni.

A kulturális vandalizmus soha nem fog megszűnni (Manfred Schneider szerint a barbárság az emberi állapot velejárója),³⁹ de ez még nem ok az önelégültségre. Edmund Burke mondanása, hogy a gonosz győzelméhez már az is elég, ha a jók semmit sem tesznek, a politikát kivéve, kétségtelesen minden kontextusban megállja a

helyét. Fabian *Handbuchja* mintegy a történelem figyelmeztetése.

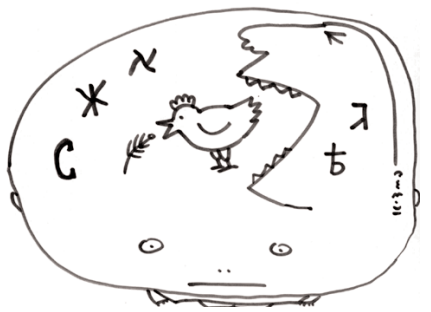
„Mindennek rendelt ideje van” – mondja a Prédikátor, azt azonban egyelőre még nem tudjuk, hogy a mi időnkre mi rendeltetett. Reménykedjünk benne, hogy nem a barbárság, nem a belső és külső vandalizmus különböző formái.

JOHN L. FLOOD

Fordította: Baticz Attila

A FORRADALOM VÉGE

Noam Chomsky: *New Horizons in the Study of Language and Mind* Cambridge University Press, 230 old.

Im már csaknem három évtizede, hogy éppen ugyanitt beszámoltam a nyelvtudomány egy meglepő fejleményéről, melyet „Chomsky lingvisztikai forradalmának” neveztem.¹ Ennyi idő után illőnek látszik, hogy számot adjak e forradalom eredményeiről. Jelen írásom nem a teljesség igényével készült, és nem is készülhetett, hiszen a feladat méltó teljesítése az enyémnél behatóbb ismeretét kívánná annak, ami a lingvisztikában az utóbbi években történt, és minden bizonytalannál is, amit Chomsky új könyve bemutat. De annyit megkockáztathatunk: az eredeti manifesztumok célkitűzései alapján ítélve a forradalom kudarcot vallott. Lehet, hogy valami más sikerült – vagy még sikerülhet –, de az egykori forradalom céljai időközben megváltoztak, bizonyos értelemben fel

■ John R. Searle: End of the Revolution, *The New York Review of Books*, 2002. február 28. 33–36. old.

1 ■ *The New York Review*, 1972. június 29.

is adták őket. Chomsky, gondolom, azt mondaná erre, hogy ez nem bizonyítja az eredeti elképzelés kudarcát, csupán a célok újradefiniálását jelenti, ami viszont általában jellemző a tudományos kutatási folyamatra, mely az újabb felfedezésekhez igazodva definiálja újra céljait.

1

A forradalmi kutatási terv az volt, hogy minden természetes nyelv esetében ki kell dolgozni azokat a szintaktikai szabályokat, amelyek képesek az adott nyelv valamennyi mondatának „generálására”. A szabályok abban az értelemben hozhatják létre a szóban forgó nyelv végtelen számú mondatát, hogy bármely, a szabályokat követő beszélő – akár egy gép is – mondatokat állít elő ezen a nyelven, és ha a szabályok teljes készlete rendelkezésre áll, akkor a nyelv potenciálisan végtelen számú mondatát hozhatja létre. A szabályok nem szorulnak értelmezésre és nem korlátozódnak minták generálására. Mechanikusan alkalmazva, az adott nyelv végtelen számú mondatát képesek generálni.

Akkoriban a szintaxist tekintették a nyelvészet leglényegesebb részének, és a terv megvalósításától azt várták, hogy a lingvisztikát „szigorú” tudománnyá tegye. A „grammatika” a nyelvészek szakmai meghatározása szerint a nyelvről alkotott elmélet; az ilyen elméleteket „generatív grammatikáknak” nevezték. Íme az angol nyelv néhány szabálya a teljesség és rendszeresség igénye nélkül: mondatot (sentence, „S”) állíthatunk elő egy névszói csoport (noun phrase, „NP”) és egy igei csoport (verb phrase, „VP”) összekapcsolásával; igei csoportot képezhetünk egy ige (verb, „V”) és egy névszói csoport, névszói csoportot pedig egy névelő (determiner, „Det”) és egy főnév (noun, „N”) kombinációjával: főnév például a „woman”, „man”, „ball”, „chair”, ige a „see”, „hit”, „throw”, névelő a „the” vagy „a”. E szabályokat az elmélet formálisan olyan utasítások soraként ábrázolja, amelyeket követve a „bal oldalon” feltüntetett szimbólumok a „jobb oldalon” látható alakra írhatók át, imígyen:

S = NP + VP
 VP = V + NP
 NP = Det + N
 N = man, woman, ball, ...
 V = hit, see, throw, ...
 Det = a, the, ...

Az angol grammatikának már ez a csekély töredéke is alkalmas arra, hogy olyan mondatokat generáljunk, mint például:

The man hit the ball.

(A férfi elütötte a labdát / beleütött a labdába.)

E szabályokat olykor „átírási szabályoknak” (rewrite rules) vagy „csoportszerkezeti szabályoknak” (phrase structure rules) nevezzük, mivel ezek határozzák meg, milyen elemi csoportokból épül fel a mondat. Chomsky érvelése szerint ezek a szabályok nem képesek számot adni a ténylegesen létező emberi nyelvek komplexitásáról, például az angoléról, mivel bizonyos mondatok azt igénylik, hogy az adott szabály ne csupán formájánál fogva legyen egy nyelvi elemre alkalmazható, hanem aszerint is, miként nyerte el aktuális formáját, azaz származástörténeténél fogva is. Például a következő mondat esetében a mondat egésze szintaktikailag a szavak egyértelműsége ellenére is kétértelmű:

The chicken is ready to eat.

E mondat jelentése attól függ, hogy a „csirke” az „évs” alanya-e avagy a tárgy, vagyis a mondat éppannyira jelentheti azt, hogy a csirke arra kész, hogy valamit fogyasszon, mint azt, hogy arra kész, hogy valaki/valami őt fogyassza el. Erről a kétértelműségről úgy adhatunk számot – érvel Chomsky –, ha feltételezzük, hogy ez a mondat két mögöttes (underlying) mondat felszíni kifejezése. Olyan szabályok alkalmazásának eredményeképpen jött létre, melyek két különböző mögöttes avagy mélystruktúrát transzformálnak. E szabályokat transzformációs szabályoknak hívják, s a szükségességük mellett érvelő Chomsky-féle generatív grammatikát ezért gyakran nevezik transzformációs grammatikának is. Az elmélet klasszikus változataiban a csoportszerkezeti szabályok határozzák meg

a mondat jelentéshordozó mélystruktúráját; a transzformációs szabályok pedig felszíni struktúrákká alakítják a mélystruktúrát, olyasmivé, ami kimondható. A fenti „csirkés” példa esetében egy felszíni struktúra – az idézett mondat – mögött két mélystruktúra húzódik meg, melyek közül az egyik aktív, a másik passzív.

Szó, ami szó, szépséges teória volt. Az a törekvés azonban, hogy egy sor olyan szabályhoz jussunk, ami alkalmas egy természetes nyelv mondatainak hiánytalan és kizárólagos generálására, kudarcot vallott. Miért? Nem tudom, bár nem mondom le arról, hogy a továbbiakban valamiféle magyarázatot keressek rá. Kívülről tekintve azonban a kudarc szembeötlő jele, hogy későbbi munkáiban Chomsky még a látszólag legbiztosabban megalapozott szabályokat, így például az aktív mondatok passzívvá alakításának szabályát is nyugodt szívvel feláldozta. Akkoriban úgy tűnt, hogy a „John loves Mary” és „Mary is loved by John” mondatok közti kapcsolatot elegánsan magyarázza egy olyan transzformációs szabály, amely az előbbit az utóbbivá alakítja át, de ezt manapság már senki sem fogadja el.

Az elmélet korai korszakának másik jellemző vonása az a meggyőződés volt, hogy az emberi lények egy velük született agyi képességnek köszönhetően képesek a természetes emberi nyelvek elsajátítására. Ez a hagyományos nézet – amely legalább a XVII. századig visszavezethető – megkerülhetetlennek látszott, tekintve, hogy egy normális gyermek még akkor is képes igen korán elsajátítani e feltűnően komplex szabályrendszert, ha nem részesült rendszeres oktatásban, és környezetétől is csupán szegényes, sőt elégtelen ösztönzést kapott. A kisgyermek általában formális tanítás nélkül is magas szintű nyelvismeretre tesznek szert, még akkor is, ha az általuk hallott nyelvi megnyilvánulások köre korlátozott és azok gyakorta megszegik a nyelvi szabályokat.

Ezzel a „veleszületettség” hipotézissel szemben (Chomsky mindig is ellenezte a terminust, bár szerintem mindmáig indokolt a használata) hagyományosan azt az ellenvetést szokták

megfogalmazni, hogy a nyelvek túl változatosak ahhoz, hogy egy egyszerű agyi mechanizmussal magyarázhasuk működésüket. Chomsky ezt azzal hátrította el, hogy a nyelvek felszíni gazdagsága egy mögöttes struktúrán alapul, ami minden emberi nyelvben közös. Ezt a közös struktúrát a szerző szerint egy Egyetemes Grammatika („Universal Grammar”, „UG”) velünk született szabályai alkotják. A velünk született agyi mechanizmus, amely képessé tesz bennünket a nyelvtanulásra, magába foglalja az UG szabályait, ezek a szabályok viszont Chomsky szerint nem olyanok, hogy a nyelv elsajátítása vagy használata során tudatosan követhetnénk őket. Úgy vélem, a kutatási program feladásának hivatalos indoka az volt, hogy a különböző nyelvek különböző szabályrendszereinek pusztá komplexitásától eltekintve is nehéz volt összhangba hozni azzal az elképzeléssel, hogy e szabályrendszerek valójában csupán variációk a mögöttük meghúzódó egyetlen szabálysorra, az UG szabályaira.

Aligha meglepő, hogy sokan támadták Chomsky felvetéseit. Én a magam részéről azzal érveltem, hogy azt a veleszületett mechanizmust, amely képessé tesz egy gyereket a nyelv elsajátítására, nem „alkothatják” szabályok, egy ilyen mechanizmus nem épülhet fel szabályokból. Ilyen egyetemes nyelvi szabályok ugyanis – Chomsky állításával szemben – nem léteznek. Ellenérveim kifejtésére többféle alapot is találtam, melyek közül a legfontosabb az, hogy egyszerűen értelmetlen olyan szabályhalmazokat feltételezni, amelyeket netán senki sem képes tudatosan követni – amit tudatosan nem lehet követni, azt nem tudatosan sem lehet követni. Továbbá azzal érveltem, hogy éppen mert a mechanizmus velünk született és automatikusan alkalmazzuk, nem mondhatjuk, hogy alkalmazását szabályok irányítják; minél inkább velünk születettnek és automatikusan működőnek tartjuk, annál semmitmondóbb azt feltételezni, hogy szabályok irányította magatartás működteti. Semmi sem szól olyan szabályok feltételezése mellett – írtam –, amelyek olyannyira mélyen el vannak temetve

a tudattalan agyi folyamatok közegeiben, hogy tudatosan egyáltalán nem is lehet követni őket.

Miként egy gyerek nem követi az „Egyetemes Vizuális Grammatika” szabályát, amely tiltaná, hogy lássa az elektromágneses spektrum infravörös és ibolyántúli mezőit, úgy nem követi az „Egyetemes Nyelvészeti Grammatika” szabályait sem, mely tiltaná bizonyos nyelvek elsajátításának lehetőségét, másokét viszont nem. A látás és a nyelvhasználat lehetőségei már beépültek az agy és az idegrendszer más részeinek struktúrájába. Chomsky több helyütt is megpróbált válaszolni érveimre, egyebek közt az itt bírált könyvben is. Az Egyetemes Grammatika esetében azonban feladta azt az elképzelést, hogy vannak egyetemes grammatikai szabályok.

A közelmúltban megjelent könyvében, de más írásaiban is (különösen a *The Minimalist Program* címűben²), Chomsky a következő, minden eddiginél radikálisabb nyelvfelfogást fejt ki: A gyermek valóban veleszületett nyelvi képességgel rendelkezik, ami azonban nem szabályokból épül fel, hanem egyfajta agyi szerv, mely bizonyos elvek szerint működik. Ezt a szervet már nem úgy képzelem el, mint a nyelv elsajátítására szolgáló készüléket, mivel az nem elsajátítja, hanem – így pontosabb – megfelelő környezetben létrehozza a lehetséges emberi nyelveket. Mint írja: „A nyelv készségét kezdeti állapotában egy kapcsolótáblával összekötött, rögzített hálózatként gondolhatjuk el: a hálózatot a nyelvi princípiumok alkotják, a kapcsolóállások pedig azok az opciók, amelyek között a gyakorlat dönt. Ha a kapcsolókat egyik irányba fordítjuk, a szuahéli nyelvhez jutunk, ha egy másikba, akkor a japánhoz. Minden lehetséges emberi nyelvet a kapcsolók egy bizonyos állásával – a technika nyelvén kifejezve: a paraméterek egy bizonyos együttállásával – azonosíthatunk. *Ha a kutatási programot sikerül megvalósítani, úgy képesek leszünk a szuahéli nyelvet a szó szoros értelmében levezetni az egyik általunk választott beállításból, a japánt egy másikkól, és így tovább, az emberek által elsajátítható nyelvek teljes sorát.*” (Kiemelés tőlem.)

E felfogás szerint minden emberi nyelv lehetősége már a születés előtt adva van az emberi agyban. A gyermek nem megtanul angolul, franciául vagy kínaiul, hanem az angol nyelvről szerzett tapasztalatai az angolra állítják a kapcsolókat, s ennek eredménye az angol. A nyelveket se nem tanuljuk, se nem elsajátítjuk, hanem ilyen értelemben már születéskor ott vannak az „agyban/elmében”.

De akkor mi a helyzet a grammatikai szabályokkal? Chomsky szerint: „Az »elvek és paraméterek«-megközelítés – ahogy ezt nevezték – mindeztől tagadta a szabály és a grammatikai szerkezet fogalmát: nincsenek szabályok arra, hogyan kell vonatkozó mellékmondatokat képezni a hindi, igei csoportokat a szuahéli, vagy szenvedő szerkezeteket a japán nyelvben stb. A jól ismert nyelvtani szerkezeteket rendszertani célokat szolgáló mesterséges konstrukcióknak kell tekintenünk, melyek informális leírások készítésére netán használhatók, de elméleti érvényük nincs. Hasonló a státusuk, mint a »szárazföldi emlősé« vagy »házi kisállaté«.”

A fentiekből kibontakozó átfogó nyelvfelfogás röviden a következő: a nyelv lexikonból (vagyis olyan elemek készletéből, mint a szavak) és egy sor olyan eljárásból áll, amely bizonyos elemeket megfeleltet egymásnak; ezeket számítási vagy komputációs eljárásoknak (a set of computational procedures) nevezzük. A számítási eljárások a lexikai elemekből kiinduló szálakat – amelyek egyik irányban egy hangrendszerben, másik irányban pedig egy jelentésrendszerben végződnek – megfeleltetik egymásnak. Maguk az eljárások azonban nem reprezentálnak semmit, merőben formális és szintaktikai jellegűek. Mint Chomsky írja: „A számítási eljárás a lexikai választások sorát megfelelteti az egymással párt alkotó szimbolikus objektumoknak. [...] Ezeknek a szimbolikus objektumoknak az elemeit »fonetikai«, illetve »szemantikai« jellemzőknek nevezhetjük, és továbbra sem szabad megfeledkeznünk arról, hogy mindez tiszta szintaxis, és teljességgel annak határain belül marad.”

Chomsky nem győzi ugyan hangsúlyozni, hogy az „elvek és paramé-

terek"-megközelítés csupán kísérleti stádiumban lévő kutatási elképzelés, nem pedig elfogadott eredmény, mindazonáltal elég világos, hogy már ő is belátta: a harmincöt évvel ezelőtt kidolgozott eredeti elképzelés megbukott. Hosszú éveken át hangoztatta, hogy a nyelv tanulmányozása azért érdekes, mert „ablakot nyit az elme működésére”, és ennek révén azonosíthatjuk az elme számos vonását, megannyi tulajdonságát. Egyik kedvenc mondása volt, hogy az elme „struktúrafüggő” szabályokat használ, mint amilyenek például a fentebb ismertetett transzformációs szabályok.³ Mára mindezt feladta. Most a nyelv specifikus képesség általános mentális implikációk nélkül; nincsenek szabályok, ennél fogva struktúrafüggő szabályok sincsenek. A szó fontos értelmében tulajdonképpen nyelvek sincsenek. Amivel mindnyájan rendelkezünk, azt „én-nyelvnek” („I-language”) nevezi, ahol is az „én” annyit jelent, hogy belső, individuális és intenzionális.⁴ Egy pártatlan tudós – Chomsky gondolat kísérletében: „a Marsról a Földre szállt tudós” – „indokoltan juthatna arra a következtetésre, hogy csak egyetlen emberi nyelv létezik, amelyen belül csupán marginális különbségek vannak”.

És mi a helyzet a szavakkal és jelentésükkel? Chomsky így spekulál: talán a lehetséges fogalmak összessége is benne van az agyban, és amit egy szó jelentése megtanulásának nevezünk, az valójában egy fogalom elnevezésének a megtanulása, a fogalommal viszont mindig is rendelkezünk. „Bármennyire meglepően hangozhat is az a következtetés, hogy a természet egy velünk született fogalmkészlettel látott el bennünket, és a gyermeknek nincs más feladata, mint hogy rátaláljon azokra a címkékre, amelyeken a fogalmak neve áll, az empirikus tények ismeretében úgy tűnik, hogy nincs sok egyéb lehetőség.” E felfogás alapján – hogy csak két, Chomsky által tárgyalt példát idézzek – minden gyermek, aki valaha is élt, már születésekor rendelkező többek között a „bürokrata” és a „karburátor” fogalmával, még a húszezer évvel ezelőtti barlanglakók gyermeke is, és azóta is mindnyájan rendelkezünk ezekkel a fogalmakkal,

még akkor is, ha a karburátort sohasem találták volna fel, és bürokraták sem léteztek volna soha. Hogy ennek az állításnak merő valószínűtlenségét ellensúlyozza, Chomsky előszeretettel hivatkozik az immunrendszer példájára. Ha a természet azzal a képességgel ruházott fel bennünket, hogy az antitestek tömegét állítsuk elő – szó szerint millió és millió antitestet –, sőt olyan antitesteket, amelyek a mestersegesen szintetizált antigéneknek is képesek ellenállni, miért ne rendelkezhetnénk a velünk született fogalmak hatalmas tárházával, miért ne lehetne kész fogalmunk bármely elképzelhető szóra, amit csak kitalálhatunk? E nézet szerint a nyelv egyetlen olyan része, amely elraktározott konvencióktól függ, a hangkészlet: azok a hangok, amelyekből a velünk született fogalmak címkézésére használt szavak állnak.

2

Úgy látom, hogy azokat, akik a nyelvtudományt komolyan veszik, mindez sokkal inkább nyugtalanítja, mint Chomskyt. Éveken át hangoztatta, hogy mindent elsősorú erejű bizonyítékunk van rá: akik egy nyelvet beszélnek, bizonyos típusú szabályokat követnek, és még afelől is bizonyosak lehetünk, hogy melyek ezek a szabályok. Nos, hová is tűntek ezek a bizonyítékok? Ha a szabályokat mind elvetettük, ugyan mit bizonyított ez a „bizonyíték”?

Induljunk ki Chomsky ötletéből: egy pártatlan tudós érkezik a Marsról a Földre, és megállapítja, hogy az általunk beszélt nyelvek „természettudományos” vizsgálat tárgyát alkotják. Azért képzeljük el egy marslakót – mondja –, hogy megszabaduljunk

minden helyi előítéletünktől. A tudós azt fogja megállapítani, hogy mindnyájan ugyanazt a nyelvet beszéljük, eltekintve néhány „marginális különbségtől”, és hogy az én-nyelv a maga variációival olyan probléma, amely alkalmas arra, hogy természettudományos vizsgálat tárgya legyen. Meggyőzően hangzik-e ez a számunkra? Ami engem illet, számomra nem. Először is, minden tudósnak megvan a maga saját nyelve. Ha nincs nyelv, nincs tudomány. Ennél fogva a tudós első dolga az lesz, hogy a mi nyelveinket a sajátjával összevessze: mennyire hasonlítanak a marsbélire, és miben különböznek tőle? Ezt csak egyféleképpen tudom elképzelni: úgy, hogy a tudós először kiválaszt egyet az általunk beszélt nyelvek közül, mondjuk az angolt, és megtanulja. Ennek során úgy jár el, mint bárki más, akár tudós, akár nem: kiókumlálja, hogyan fordítsa le a maga kifejezéseit angolra, és az angolokat az ő marsbéli nyelvére.

Tételezzük fel, olyan tehetséges, hogy rövidesen kétnyelvű lesz. Ekkor viszont egy figyelemre méltó ténnyel szembesül. Nevezetesen azzal, hogy angoltudása alig van hasznára, amikor épp egynyelvű finn beszélgetőpartnerekkel találkozik. Adott esetben például rá kell jönnie, hogy ezt az egyszavas finn mondatot: „Jukoksenteliskohan” – amennyiben helyes kiejtésben hallotta – a következőképpen kell angolra fordítania: „I wonder if I should run around a little bit without a particular destination” („Azon tűnődöm, ne futkározzam-e egy kicsit”). Ahhoz, hogy megtanuljon finnül, az egésztest elől kell kezdenie. És ugyanez a folyamat ismétlődik, ha arabul, szuahéliül vagy japánul próbál beszélgetni. Valóban egyetlen nyelv létezne a Földön? Hősiünk tapasztalata szerint a válasz: nem.

Ami még rosszabb, be kell, hogy lássa, a nyelv nem a „természettudomány” tárgya, és nem is lehet az. Bármennyire elnagyolt is az úgynevezett „természet”-tudományok és a „társadalom”-tudományok megkülönböztetése, mégiscsak azon a mélyebb ontológiai különbségtételen alapul, mely a világnak az emberi magatartástól függetlenül létező elemeit – erő, tömeg, gravitáció, fotoszintézis

3 ■ *Reflections on Language*. [Pantheon,] 1975. 31–33. old.

4 ■ „Intenzion” azt érti, hogy a nyelvet nem az általa produkált mondatok (az extenzió) alapján azonosítjuk, hanem annak alapján, hogy milyen módon produkálja őket (ez az intenzió). Elvileg lehetséges, hogy két különböző én-nyelv (I-language) ugyanolyan mondatokat állítson elő.

5 ■ Részletesebben lásd John R. Searle: *The Construction of Social Reality*. Free Press, 1955.

6 ■ Lásd *How to Derive „Ought” from „Is”* című írásomat. *Philosophical Review*, 1964. január, 43–58. old.

stb. – elválasztja azoktól – pénz, tulajdon, házasság, kormányzat stb. –, amelyek létezése függ az emberi attitűdöktől. Egész egyszerűen szólva vannak a világnak a megfigyelőtől független sajátosságai, és olyanok, amelyek kapcsolatban állnak vele, vagyis függenek tőle. A természettudományok – fizika, kémia, biológia stb. – a természetnek olyan sajátosságaival foglalkoznak, amelyek egyszerűen léteznek, tekintet nélkül arra, mit gondolunk róluk, a társadalomtudományok viszont – közgazdaságtan, politológia, szociológia stb. – a világ azon sajátosságaival foglalkoznak, amelyek azért olyanok, amilyenek, mert úgy gondoljuk, hogy olyanok.

Akkor hát hol a helye a nyelvnek és a nyelvészetnek? Szerintem nyilvánvaló, hogy egy betű- vagy hangsor csak az angolul, illetve finnül beszélők viselkedésére vonatkoztatva nevezhető angol vagy finn szónak, illetve mondatnak. Ez elég világosan felismerhető a nyelvi változások esetében. Vegyünk csak elő egy Chaucer-szöveget, és olyan mondatokra bukkanunk, amelyek valaha eleven részei voltak az angol nyelvnek, de ma már nem azok, viszont elő tudunk állítani olyan angol mondatokat, amelyeknek a Chaucer használta angolban nem volt helyük. Chomskynak természetesen igaza van, ha ragaszkodik ahhoz, hogy az „angol” fogalma nem kellőképp meghatározott, mind aktuális, mind történeti megközelítésben több szempontból is „laza”. Jóllehet angol anyanyelvű vagyok, mégsem értek több, jelenleg is beszélt angol nyelvjárást. De bárhol nézzük is, annyi tagadhatatlan, hogy egy betű- vagy hangcsoport csak a nyelv használóinak bizonyos csoportjaihoz viszonyítva minősíthető szónak vagy mondatnak.

Ezt az állítást pontosan kell megfogalmazni. Valóban van valami, ami ebben az összefüggésben is természettudományos vizsgálat tárgya, nevezetesen az emberi agy a maga specifikus nyelvi komponenseivel. A valóságos nyelvek azonban, amelyeket az ember megtanul és beszél, ilyen értelemben nem természeti objektumok, hanem emberi lények alkotásai. Jó analógia erre, hogy az emberek természettől fogva képesek a

szocializációra és hogy másokkal együtt társadalmi csoportokat alkotásnak, de azok a valóságos társadalmi szerveződések, amelyeket létrehozunk – a kormányok, testületek stb. – nem természetes, megfigyelőtől független jelenségek, hanem emberi alkotások, amelyek függenek a megfigyelőtől. Nos, ahogyan a nyelvet beszélők fejlődnek vagy eltűnnek, a nyelvek is változnak vagy kihálnak.

Nyomós oka van annak, miért kell az olyan nyelveket, mint az angol vagy a finn, szabályoknak irányítani. A mondatok és más elemek csak azért léteznek a nyelv részeként, mert annak tekintjük őket. A nyelv egy nagyon fontos értelemben konvenció dolga. De ha így van, akkor mégiscsak kell, hogy legyenek olyan elvek, amelyek alapján bizonyos szósorokat angol mondatoknak tekintünk, másokat viszont nem. Egy angol mondat nem tekinthető olyan természeti ténynek, mint egy hegység vagy egy víz-esés: hogy angol mondatnak tekinthető-e, az függ a megfigyelőtől. A funkciójuk alapján a megfigyelőhöz kötött jelenségek két típusra oszthatók: az egyikbe a kések, székek, asztalok stb. tartoznak, melyek fizikai struktúrájuknak köszönhetően tudják betölteni a szerepüket; a másikba a pénz, a nyelv, a kormányzat stb., amelyek viszont azért működnek úgy, ahogy működnek, mert bizonyos státust tulajdonítunk nekik, és ezzel a státussal együtt egy funkciót is, amely csak ezeknek az entitásoknak – mint bizonyos státussal és a státussal együtt járó szereppel rendelkezőknek – a kollektív elfogadása esetén tölthető be.⁵

A második osztály, a státusfunkcióké, szabályrendszereket (konvenciókat, elfogadott eljárásokat, elveket stb.) igényel. Az emberi nyelveket – ahogy a pénzt, tulajdon, házasságot, baseballt, kormányzatot stb. is – bizonyos fajta szabályok hozzák létre, melyeket évekenkel ezelőtt „konstitutív szabályoknak” kereszteltem el.⁶ Az ilyen szabályok nem pusztán a létező tevékenységek mikéntjét szabják meg, mint a gépkocsivezetés szabályai, hanem még a tevékenység lehetőségét is ők teremtik meg. Nincsenek olyan tisztán anyagi tulajdon-

ságok, amelyek elégségesek ahhoz, hogy segítségükkel meghatározzuk, melyek az angol mondatok (vagy az olyan dolgok, mint a pénz, a baseball, az Egyesült Államok Kongresszusának tagjai, a házaspárok, a magántulajdon), méghozzá úgy, hogy a meghatározásban minden angol mondat szerepeljen, és csak angol mondatok szerepeljenek. De hát miért nem elégségesek, ha egyszer tisztán anyagi jelenségekről van szó? Azért, mert az anyagi jelenségek csak a konvenciók egy adott rendszerére, illetve az embereknek a konvenciók adott rendszerén belül tanúsított magatartására vonatkoztatva tesznek eleget a fenti leírásoknak. Egy bizonyos dolog csak az embereknek egy adott szabályrendszeren belül tanúsított magatartására vonatkoztatva pénz, tulajdon, angol mondat stb. Azt, hogy a nyelveket szabályok hozzák létre, nem lehet kétségbe vonni a legitimitás igényével – ahogy most Chomsky próbálja – azon az elméleti alapon, hogy ez nehezen egyeztethető össze a velünk született nyelvi képesség egy bizonyos felfogásával.

De vajon miért bukkott meg a nyelvészek ama kísérlete, hogy mind a leírást, mind az értelmezést illetően adekvát generatív grammatikát állítsanak elő? Mint már mondtam, ezt nem tudom, de van egy feltételezésem, melyet itt bocsátok közre: olyan szabályokat akartak, amelyek egyáltalán nem realiztikusak. Olyan mondatképzési szabályokat akartak, amelyek semmiféle kapcsolatban nem állnak a szavak vagy mondatok jelentésével, és általában olyan szabályokat akartak, amelyek egy algoritmus – azaz pontosan meghatározható lépések sorozata – szerint állítják elő a mondatokat, anélkül, hogy azok bármiféle interpretációra szorulóknak. Még csak azt sem kötötték ki, hogy „az egyéb feltételek változatlanok”. A modellt mesterségesen előállított logikai és matematikai rendszerek képzési szabályaira alapozták. De az emberi társadalom szabályai szinte sohasem ilyenek. Ezt jól szemlélteti a passzív transzformáció története. Megfogalmazhatunk egy transzformációs szabályt, amely az ilyen alakú mondatokat:

NP1 verbs NP2 (névszói csoport 1 + tárgyias ige + névszói csoport 2)

a következőképp alakítja át:

NP2 is verbed by NP1. (névszói csoport 2 + kopula+ past participle + névszói csoport 1 instrumentális)

Vagyis a
John loves Mary.

mondatot a következő formára hozza:
Mary is loved by John.

De mit kezdünk az ilyen mondatokkal, mint ez:

John weighs one hundred and sixty pounds. (János százhusz fontot nyom), vagy:

John resembles Eisenhower. (János hasonlít Eisenhowerre.)

Ezek nem engedik meg, hogy a következő formába alakítsuk át őket:

One hundred and sixty pounds are weighed by John, vagy

Eisenhower is resembled by John.

Hogy miért nem? Azt hiszem, minden gyerek rájön, hogy itt a szavak jelentése teszi lehetetlenné a szenvedő szerkezet használatát. Hasonlítani és nyomni (ti. valamilyen súlyúnak lenni) nem olyan dolgok, amiket valaki úgy művelhet valakivel vagy valamivel, mint a szeretést, látást, ütést vagy kívánást. A „szeret”, „lát”, „üt” és „kíván” igéket tartalmazó mondatokat tehát tetszés szerint átalakíthatjuk szenvedő formájúvá, a „nyom” vagy „hasonlít” igéket tartalmazókat viszont nem. Más nyelvekben előfordulhatnak ugyan olyan – az említettekkel rokon értelmű igéket tartalmazó – mondatok, amelyek megengednek, hogy szenvedő formába alakítsuk át őket, de nem az angolban. Nem az a lényeg, hogy ezzel kielégítő magyarázatot adtam-e, hanem hogy a generatív grammatikában nem megengedett az ilyen magyarázat. A generatív grammatika hívei olyan magyarázatokat igényeltek, amelyek nem veszik figyelembe a jelentést: ki-

zárólag a csak szintaktikai entitásokat feltételező szintaktikai szabályokat fogadták el magyarázatnak.

Ekképp vázolnám a számomra hitelesnek tűnő helyzetképet: valóban vannak az emberi agyban olyan veleszületett mechanizmusok, amelyek képessé tesznek bennünket a nyelv elsajátítására és használatára. Ez a magyarázat arra, hogy nekünk van nyelvünk, közeli rokonainknak, a csimpánzoknak viszont nincs. Az említett mechanizmusok, akárcsak más orgánomok, bizonyos elvek szerint működnek. De ez a működés nem szabályoktól függ, és a nyelvtanulás ugyanúgy nem jelenti azt, hogy követjük valamiféle Egyetemes Grammatika szabályait, mint ahogy a látás sem jelenti valamiféle Egyetemes Vizuális Grammatika szabályainak a követését.

Az egyes specifikus nyelveknek valóban vannak szabályaik, azok a próbálkozások azonban, hogy ezekhez a nyelvekhez generatív grammatikát találjanak, pontosan azért vannak kudarcra ítélve, mert a célkitűzés eleve olyan szigorú, feszes, kivételeket nem tűrő szabályok megalkotását igényli, amilyenek a formális rendszerek – a kijelentés-kalkulus vagy az axiomatikus halmazelmélet – megalkotásához szükségesek, márpedig az ilyen szabályok függetlenek attól, milyen entitásokra vonatkoztatják őket. A szabályokat úgy alkották meg, hogy egyáltalán ne utaljanak az általuk generált mondatok jelentésére vagy használatára. Márpedig a természetes emberi jelenségeket sohasem határozzák meg ilyen szabályok. Gyakran fordulnak elő kivételek a szabályok alól; tipikus az is, hogy szemantikai megfontolásokat veszünk figyelembe a szabály megalkotásakor, illetve alkalmazásakor; és a szabályokat általában azzal a kikötéssel alkalmazzuk, hogy „ha minden más feltétel változatlan”.

Amikor Chomsky arról kíván meggyőzni bennünket, hogy azok a fogalmak, amelyeket olyan szavakkal fejezünk ki, mint „karburátor” és „bürokrata”, velünk születettek, s így minden gyermeknek eleve ismernie kell őket, a szavak jelentésének megtanulása pedig abban merül ki, hogy a gyermekek a már birtokukban lévő fogalmakat „címkézik”, biztosak lehe-

tünk benne, hogy alapvetően rossz útra tévedtünk. Az, ahogyan a szerző a tanulást felfogja, mélyen valóságellenes: mintha az említett jelentések megtanulásának valahogy úgy kellene történnie, hogy az ember idegvégződéseit az éppen arra járó karburátorok és bürokrata ingerlik, minthogy azonban az efféle bolyongó ingerek semmiképp sem adhatják meg nekünk az említett szavak jelentését, következésképp – úgy látszik – a jelentéseknek is velünk születettnek kell lenniük.

A fenti, „ingerszegénynek” is nevezett érvel lépten-nyomon találkoznak Chomsky művében. Ennél jóval valóságközelebb szerintem a következő elképzelés: Ahhoz, hogy a gyermek például a „bürokrata” szót megértse, meg kell ismerkednie egy olyan kultúrával, amelyben seregnyi más dolog mellett vannak kormányok, hivatalok, hivatali osztályok, hatóságok, munkavállalás stb. A gyermek nem egy sor különálló fogalmat tanul meg, hanem azt, hogy miként igazodjék el egy kultúrában, és mihelyst sikerrel mozog e kultúra közegében, már nem okoz számára nehézséget, hogy megértse a „bürokrata” szót. A „karburátor” szóval hasonló a helyzet. Ennek a fogalomnak csak olyan összefüggésben lehet értelme, amely feltételezi a belső égésű motorok bizonyos fokú ismeretét. Mihelyst van valami alapszintű elképzelésünk az ilyen motorok működéséről, már nem esik nehezünkre megérteni, hogy a karburátor olyan készülék, amely az üzemanyag porlasztására, vagyis levegővel történő keverésére szolgál.

Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a fogalmakat gyakran csak részben, illetve tökéletlenül ismerjük. Ennélfogva Chomsky analógiája az immunrendszerrel merőben inadekvát. A fogalmakat ritkán kezelhetjük „minden vagy semmi” alapon, csaknem mindig szisztematikusan kapcsolódnak más fogalmakhoz. Aligha rendelkezhetünk a „karburátor” vagy a „bürokrata” fogalmával anélkül, hogy ne volnánk egyszersmind egy seregnyi más, velük logikai kapcsolatban álló fogalom birtokában. A kémiai komponensek azonban igenis „minden vagy semmi” alapon működnek, s ugyanakkor minden mástól szigorú-

an elkülönülnek. Minden egyes antitest elkülönül a többitől, és minden antitest esetében eldönthető, hogy az ember rendelkezik-e vele vagy sem. A fogalmak esetében viszont lehetséges, hogy csak részlegesen ragadjuk meg őket, s ugyanakkor kizárt, hogy csupán egyetlen fogalommal rendelkezünk, és semmilyen más fogalom ne legyen a birtokunkban.

3

Semmi esetre sem szeretném azt a benyomást kelteni, mintha Chomsky egész műve csak a fenti kérdésekkel foglalkozna. Éppenséggel az a helyzet, hogy a könyv túlnyomórészt aktuális filozófiai kérdéseket vitat. Egyre térek ki ezek közül, az emberi megismerés nem tudatosan követett szabályainak kérdésére, mert ez összefügg a nyelv problémájával. Chomsky korai munkásságában és egyáltalán a kognitív tudományban a magyarázat bevett része az a feltételezés, hogy nem tudatos szabályokat követünk. Ennek jelentőségét aligha lehet túlbecsülni. Mihelyst lehetőségünk nyílik arra, hogy az emberi viselkedés sajátos formáit szabálykövetéssel magyarázzuk, rendkívül gazdag magyarázó apparátusra teszünk szert, amely drámai módon eltér a természettudományokétól. Amikor azt állítjuk, hogy szabályokat követünk, elfogadjuk a mentális ok-okozat fogalmát, valamint a vele együtt járó racionalitásfogalmakat és bizonyos normák létezését is.

Ha például azzal magyarázzuk, hogy miként viselkedem, amikor éppen gépkocsit vezetek, hogy ilyenkor – még ha nem tudatosan is – a „jobbra tarts” szabályát követem, akkor teljesen másfajta magyarázattal élünk, mintha azt mondanánk, hogy a gépkocsi követi „az erő egyenlő a tömeg és a gyorsulás szorzatával” szabályt. Noha mindkét „szabály” leírja azt, ami történik, szabálykövetésről valójában csak az első esetben beszélhetünk. A szabály ugyanis nem csupán a leírását tartalmazza annak, ami történik, mert szerepe is van abban, hogy *megtörténik*. Ahhoz, hogy egy magatartást szabálykövetésként leíró magyarázat megállja a helyét, meg kell tudnunk különböztetni azo-

kat az eseteket, amelyekben a szabálynak irányító szerepe van, azoktól, amelyekben ez a szerep csupán leíró. A szabályok irányító szerepére alapozott magyarázatok egyik feltétele az, hogy a szabálynak olyasminnek kell lennie, amit valóban *követni* lehet. Ha figyelmesen megvizsgáljuk a feltételeket, ráébredünk, hogy a nem tudatos szabályok akár tudatosak is lehetnének. Így például lehet, hogy nem tudatosan követem a „jobbra tarts” szabályt, ám ez nem tartozik azon szabályok közé, amelyeket nem tudnánk minden további nélkül tudatosítani. A szabályok sok okból lehetnek nem tudatosak, és bizonyos esetekben – ilyen például az agysérülés vagy a leépülés – az is előfordulhat, hogy valaki nem képes a szabályt tudatosítani. De a nem tudatos szabálynak is olyan tartalommal kell rendelkeznie, amelyet tudatosan meg lehet érteni, amely értelmezhető, követhető vagy megszeghető.

Chomsky szabályai nem tesznek eleget ennek a feltételnek. Szerinte a nyelv szabályai „komputációs” avagy „számítási” (computational) szabályok, de azt nem mondja meg: hogyan hangzik a komputáció vagy számítás pontos definíciója, amely szerint a nyelv szabályai komputációs szabályoknak tekinthetők. A jelenleg is mérvadó meghatározás szerint olyan eljárásról kell a komputációkat elképzelnünk, amely mindent a számítógépekben cikázó roppant mennyiségű nulla és egyes számjegy alakzataira redukál. Vajon így kell-e elgondolnunk a Chomsky modellezte nem tudatos szabálykövetést is? Rengeteg nulla és egyes van a gyerek fejében? Aligha, hiszen a nullák és egyesek a programozó fejében vannak. A jelenleg kereskedelmi forgalomban lévő számítógépek esetében az egyetlen, mindennemű megfigyelőtől független valóságot a komplex áramkörökben rendkívüli gyorsasággal végbemenő – másodpercenként több milliónyi – kapcsolás jelenti. Ezek a számítógépek mégsem követnek szabályokat a szó szoros értelmében, mivel nem rendelkeznek az ehhez szükséges mentális apparátussal. Mi programozzuk arra a számítógépeket, hogy automatikusan úgy viselkedjenek, mintha szabályo-

kat követnének, és ennek következtében látjuk ugyanazt az eredményt, mint a szabálykövető emberi viselkedés esetében.

Így egy sajátos dilemmával kerülünk szembe. Ha a számítógépek szabálykövetését abban a technikai értelemben képzeljük el, hogy minden bináris szimbólumokra vezetnek vissza, akkor a szó szoros értelmében nem beszélhetünk megfigyelőtől független szabálykövetésről, és ezzel a pszichológiai magyarázat magyarázó erejét is elveszítettük. Ha viszont a komputációt köznap értelemben fogjuk fel – amely szerint azzal, hogy egy gyermek „kiszámította” egy mondat jelentését, nem állítunk egyebet, mint hogy kitalálta, mit jelent a mondat –, akkor a nem tudatos szabályok nem tesznek eleget annak a feltételnek, hogy gondolkodni lehessen róluk.

Chomsky mostanára már felhagyott azzal az elképzeléssel, hogy az egyes nyelveknek szabályai vannak, a komputációval kapcsolatos nehézség azonban megmaradt. Ez utóbbit minden tekintetben döntő jelentőségűnek tartom, ezért itt teljes egészében tisztázni kívánom. Chomsky váltig állítja, hogy a nyelvészet a természettudományok egyik ága, és új nyelvkoncepciójának kulcsfogalma a komputáció. Jelenleg vallott nézete szerint egy nyelv lexikonból, továbbá bizonyos számításokból áll. Én ezzel szemben azt állítom, hogy a komputációt nem lehet ugyanolyan természettudományos fogalomnak tekinteni, mint például az erőt, a tömeget vagy a fotoszintézist. A komputáció elvont matematikai fogalom, amelyet valahogy sikerült betöltenünk a hardware-be. Mint ilyen azonban teljesen függ a megfigyelőtől. Ebben a megfigyelőtől függő értelemben meghatározva viszont bármely rendszer leírható úgy, mint ami komputációkat hajt végre.

Egy szikláról aláhulló kődarab a következő komputációt hajtja végre: „A zuhanás közben általam megtett út egyenlő a nehézségi erő és a zuhanásom alatt eltelt idő négyzete szorzatának felével”, azaz $S = \frac{1}{2}(gt)^2$. A duzzasztógáton másodpercenként egy gallon sebességgel átfolyó víz mennyisége négy másodpercenként a $2 + 2 = 4$ összeadási műveletet

komputálja, és így van ez az égvilágon mindennel. Számszerű összefüggéseket – eltérően például az elektromos töltéstől – nem *fedezhetünk fel* a természetben, ilyeneket csak mi tulajdonítunk fizikai folyamatoknak. Számításokkal a természeti folyamatokat csupán értelmezhetjük vagy leírhatjuk. Ebben a megfigyelőtől függő értelemben a komputáció mint természettudomány nem létezik.

A komputáció eredeti meghatározása szerint, még mielőtt Alan Turing és mások⁷ felfedezték a „számító gépezetet”, valaminek a kiszámítását jelentette az aritmetikában vagy a matematikában, s a „komputer” azt a személyt, aki kiszámolta. Amikor matematikai problémákat oldok meg, valóban számításokat végzek magamban, és az, ahogyan bizonyos számszerű sajátosságokat tulajdonítok a bennem zajló tudatos gondolati folyamatoknak, független mindenemű megfigyelőtől. Mármost amikor Chomsky azt állítja, hogy a nyelv komputáció vagy számítás dolga, vajon melyik értelemben használja e

szót? Netán abban, amelyben az nul-lák és egyesek halmazát jelenti, és függ a megfigyelőtől? Ha igen, akkor itt már nem természettudományos kutatásról van szó, és a számítások nem magyarázzák a jelenségeket, hanem csak leírnak bizonyos folyamatokat, melyeknek kauzális magyarázatát a neurobiológiában találjuk meg. Vagy netán abban az értelemben használja, ahogy – a megfigyelőtől függetlenül – kiszámítunk bizonyos dolgokat? Ha így van, akkor a nem tudatos szabályok nem tesznek eleget a szabálykövetésre alapozott magyarázatok szükséges feltételeinek. Egy biztos, egyik eset sem engedi meg, hogy a nyelvről úgy adjunk számot, hogy az hasonlítson a természettudományra. „Éveken keresztül vitakoztunk ezekről a dolgokról John Searle-lel” – mondja Chomsky. Valóban. És ami engem illet, készségesen nézek elébe a folytatásnak.

Igaz, ami igaz, Chomsky – mint már említettem – most már föladta azt az elképzelést, hogy az Egyetemes Grammatika nemtudatos szabá-

lyok követésén alapul. Egyszersmind azonban azzal a nézettel is szakított, hogy a valóságos emberi nyelveket szabályok irányítják. Ez viszont – erősen hiszem – már nem lehet igaz.

Nem szeretném, hogy Chomskyt illető kritikai megjegyzéseimet félreértésék. Olyan időkben, amikor a nyelvről a legkülönbözőbb, amúgy elképesztően szakszerűtlen nézetek terjednek az egyetemi bölcsészkarokon „irodalomelmélet”, „dekonstrukció” vagy „posztmodernizmus” néven, nem árt hangsúlyozni, hogy a szerző nyelvészeti munkája a legmagasabb szellemi színvonalon áll.

JOHN R. SEARLE

Fordította: Széphelyi F. György

(Szeretnék köszönetet mondani Stephen Nealnek, Barry Smithnek és Dagmar Searle-nek e munka korábbi változatáról mondott segítő kritikai észrevételeikért.)

7 ■ Alan Turing: Computing Machinery and Intelligence. *Mind* Vol. 59 (1950) 433–460. old.